

ISSN 2524-2369 (Print)
ISSN 2524-2377 (Online)

ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА
LITERARY SCIENCE

УДК 821.162.3
<https://doi.org/10.29235/2524-2369-2026-71-2-133-141>

Паступіў у рэдакцыю 26.07.2024
Received 26.07.2024

Ю. А. Шлемен

*Цэнтральная навуковая бібліятэка
імя Я. Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Мінск, Беларусь*

**ГАРАДСКАЯ ТЭМА
Ў ПРАЛЕТАРСКОЙ ПАЭЗІІ ЧЭШСКАГА ПАЭТА Ё. ГОРЫ**

Анотацыя. Исследуются основные принципы изображения городской темы в пролетарской поэзии чешского писателя Й. Горы. Для анализа выбраны четыре сборника, написанные в русле пролетарского направления: «Дерево в цветении», «Рабочий день», «Сердце и хаос мира», «Бурная весна». Отмечаются особенности показа образа города в каждом сборнике. В стихотворениях наблюдаются одинаковые мотивы (военные и революционные), которые переплетаются с городской темой в творчестве поэта. Сравнение четырех сборников пролетарской поэзии позволило проследить эволюцию в показе городского пространства и очертить изменения в отношении автора к городу: в начале творчества Й. Гора восхищается крупным развитием городов, однако в конце пролетарского периода писатель чувствует уничтожение и поглощение человеческой личности городским пространством.

Ключевые слова: Йозеф Гора, городская тема, пролетарская поэзия, революционные мотивы, военная тема, научно-технический прогресс

Для цитирования: Шлемен, Ю. А. Гарадская тэма ў пралетарскай паэзіі чэшскага паэта Ё. Горы / Ю. А. Шлемен // Весті Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук. – 2026. – Т. 71, № 2. – С. 133–141. <https://doi.org/10.29235/2524-2369-2026-71-2-133-141>

Yuliya A. Shlemen

*Central Scientific Library of J. Kolas of the National Academy
of Sciences of Belarus, Minsk, Belarus*

**URBAN THEME IN THE PROLETARIAN POETRY
OF THE CZECH POET J. HORY**

Abstract. The article examines the basic principles of depicting the urban theme in the proletarian poetry of the Czech writer J. Hory. Four collections were selected for analysis, written in line with the proletarian trend: “A Tree in bloom”, “Working Day”, “The Heart and Chaos of the world”, “Stormy Spring”. The peculiarities of showing the image of the city in each collection are noted. The poems show the same motives (military and revolutionary), which are intertwined with the urban theme in the poet’s work. A comparison of four collections of proletarian poetry made it possible to trace the evolution in the display of urban space and outline changes in the author’s attitude to the city: at the beginning of his work J. Hora admires the large-scale development of cities, but at the end of the proletarian period, the writer feels the destruction and absorption of the human personality by urban space.

Keywords: Joseph Hora, urban theme, proletarian poetry, revolutionary motifs, military theme, scientific and technological progress

For citation: Shlemen Yu. A. The urban theme in the proletarian poetry of Czech poet J. Hory. *Vesti Natsyuanal’nai akademii navuk Belarusi. Seriya humanitarnykh navuk = Proceedings of the National Academy of Sciences of Belarus. Humanitarian Series*, 2026, vol. 71, no. 2, pp. 133–141 (in Belarusian). <https://doi.org/10.29235/2524-2369-2026-71-2-133-141>

Уводзіны. Пралетарская паэзія становіцца важнай часткай чэшскай літаратуры першай паловы XX ст. Яе асноўныя ідэі былі ўвасоблены ў творах многіх пісьменнікаў пачатку XX ст.: Я. Сэйфэрт, І. Волькер, С. К. Нэйман і інш. Некаторыя прадстаўнікі нацыянальнай літаратуры адмовіліся ад паказу рэвалюцыйных ідэй у сваіх творах (А. Сова, Ф. Шрабек). Аднак большая частка маладых пісьменнікаў падтрымала новы кірунак у паэзіі. Далей яны зоймуць галоўныя пазіцыі ў літаратуры: І. Волькер, Ю. Фучэк, В. Ванчура, Я. Сэйфэрт, В. Нэвал, К. Бібл. Руская багемістка С. А. Шэрлаімава апісвае дадзены перыяд так: «У 1918–1922 гг. фарміруецца канцэпцыя пралетарскага мастацтва, якая была самым цесным чынам звязана з развіццём рэвалюцыйнай паэзіі, у тым ліку і таму, што галоўнымі тэарэтыкамі новага кірунку выступілі паэты Ё. Гора, С. К. Нэйман, І. Волькер» [1, с. 66].

Творчасць Ё. Горы (1891–1945) увабрала многія рысы паэтаў памежжа стагоддзяў: віталісцкія настроі, як у С. К. Нэймана, прысутнічаюць у першых зборніках; далей у вершах прасочваюцца «пафасныя выразы» А. Сова і «метафізічнае бачанне свету» О. Бржэзіны [2, с. 66]. Аднак амаль адразу ў Ё. Горы адчуваецца ўплыў пралетарскай паэзіі. «Пачуццё рэвалюцыйнай сітуацыі ў Чэхіі з’явіцца і вызначыць сабой характар наступнага зборніка – “Працоўны дзень”, які выйшаў у свет, як і “Дрэва ў цвіценні”, у 1920 г., але адкрываў ужо новы пралетарскі перыяд у творчасці Горы. Да гэтага перыяду адносяцца таксама зборнікі “Сэрца і тлум свету” і “Бурлівая вясна”», – адзначае С. А. Шэрлаімава [1, с. 98]. Руская даследчыца называе зборнік «Дрэва ў цвіценні» прадвесцем пралетарскай паэзіі Ё. Горы. Мы будзем прытрымлівацца пазіцыі чэшскіх літаратуразнаўцаў, якія лічаць пралетарскімі чатыры зборнікі: «Дрэва ў цвіценні» («Strom v květu», 1920), у якім пралетарскія матывы спалучаюцца з віталісцкім настроем; «Працоўны дзень» («Pracující den», 1920), дзе выкарыстаны асноўныя прынцыпы пралетарскай літаратуры; «Сэрца і тлум свету» («Srdce a vlava světa», 1922), які падкрэслівае неабходнасць паступовых сацыяльных змен у грамадстве; «Бурлівая вясна» («Bouřlivé jaro», 1923), творы якога спалучаюць у сабе ваенныя і рэвалюцыйныя матывы.

Паэт зрабіў значны ўнёсак у развіццё пралетарскага кірунку, але паступова адмовіўся ад яго ідэй. Пісьменнік быў выключаны з КПЧ у 1929 г. Пасля гэтага ён адчуў мастацкую і ідэйную свабоду ў паэзіі, а таму далучыўся да суполкі «Дэветсіл» і пачаў пісаць у рэчышчы паэтызму. У 1930-х гг. Ё. Гора стаў актыўным удзельнікам дыскусіі пра аднаўленне пралетарскай літаратуры. Ён адзначаў, што паэт павінен адлюстроўваць у літаратуры ўласнае бачанне навакольнага свету, а таксама выказаўся супраць хуткіх сацыяльных змен у грамадстве. Пазней ён актыўна выступіць супраць фашызму ў зборніках «Італія» («Itálie», 1925), «Махаўскія варыяцыі» («Máchovské variace», 1936). Напрыканцы творчасці пісьменнік задумваецца аб сваім месцы ў свеце, што прыводзіць яго да вершаў са спірытуалісцкай тэматыкай: «Дзве хвіліны цішыні» («Dvě minuty ticha», 1934), «Запіскі ў немачы» («Zápisky z nemoci», 1945), «Плынь» («Proud», 1945). Такія істотныя змены ў светапоглядзе паэта невыпадковыя: «Крэн у філасофскую праблематыку, медытатывнасьць і некаторая адцягненасць сталі адрознымі якасцямі ўсёй творчасці Горы ўвогуле» [1, с. 101].

У спадчыне Ё. Горы ўвасобіліся разнастайныя плыні чэшскай літаратуры XX ст. Пралетарская паэзія, у сваю чаргу, стала адным з яскравых перыядаў творчасці маладога паэта. Вершы са зборніка «Працоўны дзень» лічацца аднымі з першых твораў у чэшскай паэзіі, напісанымі ў рэчышчы пралетарскай літаратуры. Многія з іх («Усход і Запад», «Чаму») яскрава дэманструюць ідэйныя і палітычныя пазіцыі пісьменніка. Пад уплывам пралетарскай паэзіі Ё. Гора звяртаецца да рэвалюцыйнай і гарадской тэмы ў вершах. Чэшскі літаратуразнаўца І. Свобада адзначае наступнае: «Адтуль [з публіцыстыкі] творчасць эвалюцыянавала да пралетарскай паэзіі, ішла гаворка пра вельмі хуткае развіццё, мы маглі б нават сказаць імклівае. Гора поўнасьцю адкрываў рэвалюцыйным тэорыям і ў іх духу стараўся пісаць свае тво-ры» [2, с. 34].

Аналіз апошніх даследаванняў і публікацый. Даследаванне пралетарскага перыяду творчасці Ё. Горы ў пэўных аспектах закранута ў навуковых працах расійскіх і замежных даследчыкаў.

Вывучэнню гэтага пытання прысвечана манаграфія А. М. Пішы «Ё. Гора». У 2008 г. выйшаў артыкул І. Свободы «Барацьба паэзіі з ідэалогіяй (да паэтычнай эвалюцыі Ё. Горы)», прысвечаны

аналізу паэтычнай спадчыны Ё. Горы. Творчасць дадзенага творцы актыўна вывучаецца на філалагічных факультэтах чэшскіх універсітэтаў, а таксама ў вышэйшых навучальных установах іншых краін на дысцыплінах, прысвечаных славістыцы. Значны ўнёсак у развіццё пралетарскай літаратуры і вызначэнне ролі Ё. Горы ў рэчышчы пралетарскай паэзіі зрабіла расійская даследчыца С. А. Шэрлаімава, якая ў сваёй навуковай працы «Чэшская паэзія XX стагоддзя 20–30-х гг.» акрэсліла грамадскі і літаратурны кантэкст у чэшскай паэзіі таго перыяду. Гэта дазволіла зразумець ролю Ё. Горы ў станаўленні пралетарскай літаратуры ў Чэхіі. У айчынным літаратурназнаўстве намі ўпершыню зроблена спроба сістэматызацыі і абагульнення ўсёй творчай спадчыны пралетарскага перыяду праз прызму гарадской тэматыкі. Аб'яднанне поглядаў чэшскіх і расійскіх літаратурназнаўцаў дазволіла па-новаму паглядзець на класіфікацыю пралетарскіх зборнікаў паэта.

Асноўныя вынікі даследавання. «Дрэва ў цвіценні» стаў першым зборнікам, напісаным у рэчышчы пралетарскай паэзіі. У ім змешчаны творы 1915–1918 гг. У сувязі з гэтым тэма вайны і пераасэнсавання яе наступстваў прысутнічае ў значнай частцы вершаў («Заходні вецер», «Рэвалюцыя», «1917»). Многія з іх напісаны верлібрам, адсутнічаюць сродкі мастацкай выразнасці, паколькі аўтар звяртае ўвагу на сэнс, а не на мастацкае аздабленне. Нягледзячы на дамінаванне ваеннай тэматыкі, у зборніку змешчаны творы з віталісцкімі матывамі («Красавік», «Дзень як свята»). Гэта дазваляе аўтару знайсці свой спосаб пазбегнуць цяжкасці і пакуты ў нававольным свеце. У вершах пераважае імпрэсіяністычнае бачанне свету праз увядзенне сінестычных метафар: *Večerem předjarním bílý dým, // mlha to nebo kouř na střeáchách* (Вечарам перадвеснавым белы дым, // туман – гэта неба дым на стрэхах¹) [3, s. 23].

У зборніку «Працоўны дзень» закрануты розныя тэмы, паколькі туды ўвайшлі вершы, напісаныя паміж 1917 і 1920 гг. У многіх творах зноў сустракаюцца віталісцкія матывы: «Зялёная раніца», «Сад», «Песня» і г. д. Чэшскі літаратурны крытык А. М. Піша адзначае наступнае: «“Працоўны дзень” арганічна працягвае яго [Ё. Горы] віталісцкую ноту. Аднак менавіта сустрэча з сацыяльнай несправядлівасцю і бядой руйнавала яго згоду са светам і кідала цень на жаданае ўяўленне пра жыццёвую напоўненасць і прыгажосць» [4, s. 24].

Зборнік «Сэрца і тлум свету» выйшаў у той перыяд, калі з'явіліся праграмныя маніфесты пралетарскай паэзіі. У вершах адчуваецца жаданне Ё. Горы пераканаць грамадства ў неабходнасці змен з дапамогай гуманістычнага і маральнага ўздзеяння на людзей. У назве зборніка можна прасачыць адсылкі на барочны раман Я. А. Коменскага «Лабірынт свету і рай сэрца». І гэта невыпадкова, паколькі ў гэты час чалавек адчувае сябе забытаны ў свеце. Адбываліся паспяховыя палітычныя змены, у сувязі з чым 20-я гг. XX ст. былі звязаны з віталісцкімі настроямі ў многіх славянскіх літаратурах. Аднак у грамадстве панавалі і змрочныя настроі. Тлумачыцца гэта тым, што ніжэйшыя слаі хацелі палепшыць сваё становішча, аднак надыход сацыяльных змен праз жорсткія рэвалюцыйныя падзеі пужаў мірнае чэшскае насельніцтва. Асноўны акцэнт у зборніку «Сэрца і тлум свету» зроблены на справядлівасці для ўсіх прадстаўнікоў грамадства. Асноўным матывам вершаў становіцца супрацьстаянне розуму і пачуццяў звычайнага чалавека («Я больш, я менш», «Раніца»). Аўтар падкрэслівае неабходнасць людзей вызначыцца, у якім кірунку яны будуць рухацца далей («Усход і Заход», «Чаму»). У зборніку прысутнічаюць лірычныя вершы, дзе ўзнікаюцца філасофскія пытанні, апісваецца прыгажосць прыроды, а таксама багацце чалавечых пачуццяў («Размова», «Жанчына», «Луна», «На вакзале»).

У 1923 г. выходзіць зборнік «Бурлівая вясна», у якім пераважаюць рэвалюцыйныя матывы, уласцівыя пралетарскай паэзіі. У некаторых далейшых зборніках зноў узнікаецца тэма рэвалюцыі, аднак яна не такая частотная, як у папярэдніх зборніках. Выклікана гэта тым, што змяняюцца настроі грамадства і ў чэшскай літаратуры з'яўляецца новы кірунак – паэтызм. Гэта абумовіла паступовы адыход пісьменніка ад пралетарскай паэзіі. Апошні з названых зборнікаў мае некаторыя асаблівасці: паэт дэманструе зварот да такіх форм твораў, як балада і песня, што сведчыць пра жаданне наблізіцца да народнай паэзіі. У іх адлюстроўваюцца падзеі Першай сусветнай вайны («Песня пра вайну»).

¹ Тут і далей пераклад наш. – Ю. Ш.

Усе чатыры зборнікі аб'яднаныя тым, што ў іх увасоблены рэвалюцыйныя матывы. У некаторых вершах асноўны акцэнт зроблены на паказе сацыяльнага прыгнёту ніжэйшых слаёў насельніцтва, а таксама на веру лірычнага героя ў перамогу рэвалюцыі. Варта адзначыць, што пасля заканчэння Першай сусветнай вайны і ўзнікнення Чэхаславакіі бедныя не адчулі змен свайго становішча. Ё. Гора быў выхадцам з небагатай сям'і, таму верыў у паляпшэнне матэрыяльнага палажэння беднякоў з дапамогай рэвалюцыйных падзей. Разуменне рэвалюцыі ў яго вершах не прадстаўляе сабой барацьбы са зброяй у руках. Аўтар імкнецца да сацыяльных змен, якія прывядуць да роўнага палажэння ўсіх прадстаўнікоў грамадства. Вершы са зборніка «Працоўны дзень» дазваляюць пераканацца ў тым, што жаданне змен носіць у творчасці чэшскага паэта мірны характар, паколькі аўтар піша пра сацыяльную справядлівасць для ўсяго насельніцтва: *Pojďte spolu s nimi, // s těmi hladovějícími, // je v nich víc světa než v sytých* (*Хадзем разам з імі, // з тымі галоднымі, // у іх святла больш, чым у сытых*) [5, s. 15]; *Ach kadidlo! Viděl bys kouřící katna, // zápach chudého oběda bys pocítil // hromádku dětí, jež zazpívaly by ti koledu bídy* (*Ах кадзіла! Бачыла б ты, // пах беднага абеду адчула б // чародку дзяцей, якія заспявалі б табе каляду галечы*) [5, s. 23]. Верш «Чаму» ў перадапошнім зборніку «Сэрца і тлум свету» падкрэслівае жудасныя наступствы гвалтоўных змен у грамадстве. Аўтар апісвае сапраўдную гістарычную падзею – Снежаньскую палітычную стачку, што адбылася ў Народным доме ў Празе ў снежні 1920 г.: *Ulice dýchala krví. (...) // Na dvoře Lidového domu // kde Rudý prapor zněl, // špalírem bajonetů // Antonín Němec šel // po tvě, ještě neuschlé krví, // ty první!* (*Буліца дыхала крывёй. (...) // На дварэ Народнага дома, дзе Чырвоны сцяг гучаў, // калонай штыкоў // Антанін Немец ішоў // на тваёй, яшчэ не высахлай крыві, // ты першы!*) [6, s. 49]. З дапамогай адухаўлення, эпітэта і ўвядзення рэальнай гістарычнай асобы, а таксама звароту ў форме 2-й асобы адзіночнага ліку аўтар аднаўляе тыя падзеі і стварае адчуванне прыстунасці чытачоў у апісаным моманце. У творах апошняга пралетарскага зборніка рэвалюцыйныя матывы таксама сустракаюцца. Ё. Гора паказвае галечу і беднасць ніжэйшых слаёў насельніцтва ўжо ў назвах твораў: «Малітва рабочага», «Гнеў», «Для каго?», «Ідучаму наперад», «Жабрак» і г. д. Аўтар верыць, што з надыходам рэвалюцыі прыйдзе аднолькава шчаслівае жыццё для ўсіх гараджан: *Z hlubiny bídy pnu své ruce // nad křivdy bahna odvěká. // Svět obnov, zrod' nám, Revoluce, // spravedlivého člověka!* (*З глыбіні галечы цягну свае рукі // над несправядлівасцю багны адвечнай. // Святло аднаўленняў пакажы нам, Рэвалюцыя, // справядлівага чалавека!*) [7, s. 30].

У цеснай сувязі з рэвалюцыйнымі матывамі ў творчасці ўзнікае гарадская тэма. У кожным зборніку прысутнічаюць свае асаблівасці ў апісанні і паказе горада ў адносінах да чалавека. У першым пралетарскім зборніку чэшскі пісьменнік звяртае ўвагу на актыўную ўзаемазалежнасць і ўзаемапранікненне горада і чалавека: *Jdu ulicemi a ulice mnou, hlasy, myšlenky, dění* (*Іду па вуліцах а вуліцы па мне галасамі, думкамі, падзеямі*) [3, s. 9]. Паэт падкрэслівае, што лірычны герой у гарадскім асяроддзі шукае толькі лепшага жыцця і спадзяецца на станоўчыя змены: *Po tvrdém dláždění valí se proud // sta lidí, sta vůlí, sta chťičů, // jež hledají štěstí a přišli je skout // do výhně zlata a bídy. Sta bičů, // jež tvrdě a rvavě se rozezpívaly, // je žene a práská a líbá, až přechází zrak* (*Па цвёрдай маставой коціцца плынь // сотні людзей, сотні жаданняў, сотні юрлівасцей, // якія шукаюць шчасце і прыйшлі яго ўхапіць // у гарніле золата і бяды. Сотня бізуюноў, // якія цвёрда і драпежна распяваліся, // іх гоніць, і пляскае, і цалуе, аж балюча вачам*) [3, s. 9]. У зборніку праяўляецца неадназначнае стаўленне да горада. Нягледзячы на актыўнае забудаванне і развіццё гарадоў, апісанае ў вершы «Настальгія», лірычны герой адчувае адзіноту. Гэтым і выкліканы такія адносіны да гарадской прасторы: *Jindy však na sever toužím, kde člověk si vystavěl města, // hráze a doky a majáky na březích moří. // Vedou tam železné dráhy, a penězi dlážděná cesta, // představa milionů v mozcích tam nezmarne hoří – // Tam na sever toužím, kde člověk si vystavěl města* (*У іншым месцы аднак па поўначы сумую, дзе чалавек пабудоваў гарады, // плаціны, і верфі, і маякі на берагах марэй. // Вядуць туды жалезныя дарогі і грашыма брукаваная дарога, // ідэя мільёнаў у мазгах там недарэмна гарыць – // Там на поўначы сумую, дзе чалавек пабудоваў гарады*) [3, s. 38]. Гарадская прастора паглынае асобу чалавека, не заўважаючы яе памірання, што адлюстравана ў творы «Смерць»: *A město, jehož ulice, knihovny, laboratoře // družně šuměly ti moz-*

ket, // běží dál, běží dál, // přes tvou mrtvolu, přes náš smutek (I gorad, вуліцы, кнігарні, лабараторыі якога // дружна шумелі ў галаве, // бяжыць далей, бяжыць далей, // праз твой труп, праз наш смутак) [3, s. 35].

У вершы «Прага», цалкам прысвечаным чэшскай сталіцы, адчуваецца паважлівае стаўленне да горада і яго мінулага. Гэта падкрэсліваецца на пачатку твора, паколькі лірычны герой паказвае разнастайнасць горада, выкарыстоўваючы антытэзу, у якой адзначае старажытнасць Прагі, а таксама хуткае развіццё горада: *Hradčany za mnou, zed' hradu, o niž se opírám, // vše mohutné, staleté, revné (Градчаны за мной, сцяна замка, аб якую апіраюся, // усё магутнае, стогадовае, моцнае) [5, s. 36]. Jak je moje, // tato měkká, mléčná sedlina střech a parků, // vody, cihel, železa, skla, // vláčných látek, vonící pleti! (Як мая, // тая мяккая, малочная сівізна стрэх і паркаў, // вады, цаглины, жалеза, шкла, // мяккіх матэрыялаў, скуры, што пахне) [5, s. 36].* Эпітэты і ўвасабленні дазваляюць аўтару перадаць багатую гісторыю чэшскай сталіцы, якая перакрывае ўвасабленне з асабістымі ўспамінамі лірычнага героя, выкліканымі знаходжаннем у знакамітых раёнах Прагі: *od starých, hubených, upřímných uliček, // kde se pivalo z korbele, chodilo na frej, // kde zadumaný kazatel četl evangelium, // s tancem hladomor procházel se, // šustil pergamen, tekla vzdorovitá krev, // dýchala plíseň katolicismu, // tajemná, sladká, jed slabých (ад старых, вузкіх, прамых вулічак, // дзе ніў са жбана, хадзіў на спатканні, // дзе задумены прапаведнік чытаў евангелле, // з танцам галадомор праходзіў, // шамацеў пергамент, цякла няскораная кроў // дыхала цвіль каталіцызму, // таемная, салодкая, атрута слабых) [5, s. 36–37].*

Паляпшэнне ўмоў жыцця бачыцца лірычнаму герою ў надыходзе рэвалюцыі: *tvrdý život na ramenou, pod čelem jasný sen, // třídní vědomí v krvi, // křik žaludku, píana potěšení, // dva konce řetězu, jímž probíhá // jiskra revoluce... (цяжкае жыццё на плячах, пад ілбом ясны сон, // класавая свядомасць у крыві, // крык страўніка, піяніна асалоды, // два канцы ланцуга, на якіх прабягае // іскра рэвалюцыі...) [5, s. 37].* Пасля ўвядзення рэвалюцыйнай тэмы ўзнікае персаніфікаваны вобраз горада, які прымае чалавека ў сваё асяроддзе: *Pojď! volá město. I vracím se, // hlavu perovznášeje... (Ідзі! Кліча горад. І я вярнуся, // галавы не ўздымаючы...) [5, s. 37].* Аўтар падкрэслівае неабходнасць руплівай працы, якая дазволіць чалавеку адчуваць сябе гарманічна ў гарадскай прасторы: *co za mnou svírá se města hranatá dlaň, // tunely ulic jdu, kameny prokusují se // blíže a blíže ke své práci (што за мной сціскаецца горада гранёная далонь, // лабірынтамі вуліцы іду, каменні вылучаюцца // бліжэй і бліжэй да сваёй працы) [5, s. 37].* Паэт ставіць у адным шэрагу, ужываючы клічныя назоўныя сказы, важныя для асобы паняцці, сярод якіх горад займае першае месца: *město! práce! výboji! láska! (gorad! праца! стрэлы! каханне!) [5, s. 37].* У канцы верша лірычны герой прыходзіць да высновы, што рэвалюцыйныя змены і добрасумленная праца здольны паяднаць чалавека і гарадскую прастору: *Nejsi moje [město]. Jsem tvůj (Ты не мой [горад]. Я твой) [5, s. 37].* Паэт прызнае ўладу горада над сабой.

Верш «Ноч у мегаполісе» з перадапошняга зборніка прыцягвае ўвагу тым, што ў ім падаецца апісанне існавання ў буйным гарадзе. Аўтар апісвае бурлівае і актыўнае жыццё ў такіх гарадах: *Já viděl jsem ulice plnú, // v kavárnách kapely hrály // a života divoké vlny // se na mě valily odevšad (Я бачыў вуліцы напоўненыя, // у кафэ аркестры гралі // і жыцця дзікія хвалі // на мяне каціліся адусюль) [6, s. 36].* Далейшае апісанне гарадскога насельніцтва пададзена ў якасці антытэзы да першага ўражання, якое ўзнікла пры знаёмстве з горадам: *Opilé nervy a smyslů hlad, // nárazy duší zvláště // planými demonstracemi (П'яныя нервы і пачуццё голаду, // ударами душ узбуджаных // дзікімі дэманстрацыямі) [6, s. 36].* У вобразе горада акцэнтуюцца адмоўнае ўражанне ад маральнага разлажэння людзей. Аўтар супрацьпастаўляе беднасць чалавечых душ і ўяўную раскошу, створаную з дапамогай адзення: *Stesk a smích, // necudná nahota lidských niter // svítla na mě v kročejích // hedvábí, na těla napjatého (Сум і смех, // бессаромная аголенасць чалавечых душ // свяціла мне ў кроках // шоўка, на целы нацягнутага) [6, s. 36].* Апісанне вуліц пададзена праз параўнанне з насельніцтвам буйных гарадоў. Гэта дазваляе паэту зрабіць акцэнт на маральным збядненні гарадскіх жыхароў, таму гарадская прастора параўноўваецца з жанчынамі лёгкіх паводзін: *a ulice jako rozlitý stůl vína, // nad nímž se věží sepjetí mdle spíná // k prázdným nebesům, // byla jako hmat ruky s briliantem // po nevěstce. Veřejný dům (і вуліца, як разліты стол віна, // над якім вежамі спляценне млява знітоўваецца // да пустых нябёсаў, // была як хватка рукі з брыльян-*

там // пасля прастытуткі. Публічны дом) [6, s. 36–37]. Аўтар адзначае, што, нягледзячы на навуковае і тэхнічнае развіццё, грамадства працягвае пакутаваць ад разнастайных маральных і фізічных хвароб: *Viděl jsem pavilon nemoci, // těla zhroucená horečkami* (Бачыў навільён хвароб, // целы пабітыя ліхаманкай) [6, s. 37]. Падобнае знішчэнне маральнага вобліку гарадскога насельніцтва бачыцца Ё. Гору ў адсутнасці сацыяльных змен праз рэвалюцыйныя падзеі, апісаныя адным неразвітым сказам напрыканцы верша: *I revoluce spí a nepřichází* (І рэвалюцыя спіць і не прыходзіць) [6, s. 37]. У вершы «Ноч у мегаполісе» прасочваецца відавочны ўплыў чэшскага паэта А. Совы. Ё. Гора спалучае апісанне прыроднага асяроддзя з паказам горада, выкарыстоўваючы клічныя сказы: *Blédý, modravý měsíci! // Nad zahradaми hvězdy skvělé!* (Бледны, сіняваты месяц! // Над садамі зоркі цудоўныя!) [6, s. 37]. Такі прыём з'яўляецца частотным і ў паэзіі чэшскага сімваліста А. Совы: *Poslední ráz tu podniknu cestu, // budu se blížit k rodnému městu. // Ke vsi, již nejráději jsem měl, // červen když zářil, hlas kukačky zněl* (Апошні раз тут набуду, // Буду набліжацца да свайго роднага горада. // У вёску, якая больш за ўсё мне падабалася, // чэрвень калі блішчэў, голас зязюлі гучаў) [8, s. 20]. Адначасовае апісанне горада і параўнанне з прыроднымі прасторамаі заўважаецца і ў вершы Ё. Горы «На трамваі»: *A toho dne jsem šel po městě kamenném, // jako bych loukou brouzдал se a do skříní nahlížel, // jako bych smrky, traviny a hvězdy před očima měl // z dob, kdy mé srdce, plno jich, hořelo plamenem...* (І гэтым днём я ішоў па горадзе каменным, // як быццам на лузе блукаў і як ў скрыні зазіраў, // як быццам елкі, травінкі і зоркі перад вачыма меў // з часоў, калі маё сэрца, напоўненае імі, гарэла пламенем...) [6, s. 25].

Напрыканцы перыяду пралетарскай паэзіі Ё. Гора стварае вобраз усёпаглынальнага і знішчальнага горада, у якім не знаходзіцца месца людзям, незалежна ад іх сацыяльнага становішча: *Město // netrpělivě sršelo // ubohé myšlenek zlomky, kalafunové blesky // svých sensací // do vytřeštěných očí rouštělo* (Горад // нецярпліва сытаў // убогія думкі аскепкамі, // канифольныя бляскі // сваіх сенсацыі // у вылупленыя вочы кідаў) [7, s. 19]. У вершы «Горад» аўтар паказвае руйнаванне асобы чалавека гарадскім асяроддзем, а таму лірычны герой заклікае пайсці з грозных гарадоў: *a den co den // na špaluku nízkosti mechanické // krvací tu lidská hlava. // Z města ven! (i dzień за днём // на пласце нізасці механічнай // крываточыць тут чалавечая галава. // З горада прэч!)* [7, s. 20]. Адзінае выйсце аўтару бачыцца ў рэвалюцыі, якая здолее вызваліць чалавека ад знішчальнай працы: *chci revoluci. // Blázni šilenci staňte se, // dynamitem vy v továrnách udušení, // bůh nicoty nechať svět roznese // a začnem znovu, znova* (хачу рэвалюцыю. Шалёныя вар'яты стойце, дынамітам вы на заводах узарваныя, // бог нікчэмнасці святло разнясе // і пачнём зноў, зноў) [7, s. 20].

Варта адзначыць, што ўжо ў пралетарскай паэзіі праяўляюцца рысы, якія стануць асноўнымі ў паэтычнай творчасці Ё. Горы: пры апісанні горада акцэнтуюцца ўвага на прамысловым развіцці. Усхваляе тэхнічнага прагрэсу адбываецца ў чатырох зборніках. У «Дрэве ў цвіценні» аўтар, адзначаючы значны ўнёсак людзей, апісвае з'яўленне цягнікоў, якія палепшылі ўмовы жыцця гарадскіх жыхароў: *Když odjíždím vlakem, jež těžce se prodírá dnem, // nesmírné lidské to pole, // oseté rukama práce i lsti v hrubém zbrázdění svém, // točí se rychleji a rychleji // v závratném kole* (Калі еду на цягніку, які цяжка прадзіраецца ўдзень, // бязмежнае чалавечае гэта поле, // засеянае рукамі чалавека і хітрацю ў грубым зразанні сваім, // круціцца хутчэй і хутчэй // у зачараваным коле) [3, s. 9]. Параўнанне цягніка з чалавечым целам дазваляе падкрэсліць ролю працоўнага гарадскога насельніцтва ў развіцці тэхнічнага прагрэсу: *přemáhá tíhu // papíru, uhlí a zlata // a v útočném zdvíhu // lehčej a lehčeji // rozpíná ulic svých svaly // v zelený tančící jas, // jež slunečné vlny své valí // v čtyřhranu domů a v nás* (перасільвае цяжар // паперы, вугля і золата // і ў агрэсіўным пад'ёме // лягчэй і лягчэй // распраўляе вуліц сваіх мышцы // у зялёным танцавальным бляску, // які сонечныя хвалі свае коціць // у квадратныя дамы і ў нас) [3, s. 9–10]. Паэт у многіх сваіх творах захапляўся ўвядзеннем новых сродкаў прагрэсу, але выступаў супраць знішчальнай працы: «Пралетарская паэзія Горы з'яўляецца сапраўдным праслаўленнем працы. Усхваляе яе ўрадлівасць і прыгажосць, але скардзіцца на праклён працы прыгнятальнай, эксплуатацыйнай, а таксама выступае супраць празмернага захаплення тэхнічнай цывілізацыяй, развіцця механізаванай працы, якая пераўтварае чалавека ў частку вытворчых машын» [2, s. 24]. У вершы, прысвечаным Празе,

са зборніка «Працоўны дзень» аўтар выбірае ў якасці мастацкай дэталі рукі працоўных людзей, з чьёй дапамогай адбываецца прамысловае развіццё. Выкарыстанне сінекдахі, параўнання і шматлікіх эпітэтаў узмацняе створаны вобраз: *ruce, // hrubé, červené, šlachovité, hbité, přesné, // robí stroje, anděle, dábly to pokroku // jako bůh* (рукі, // грубыя, чырвоныя, жылістыя, жвавыя, дакладныя, // робяць машыны, анёлаў, д'яблаў гэтаму прагрэсу, // як бог) [5, s. 29]. У гэтым вобразе бачыцца пераемнасць з паэзіяй О. Бржэзіны, які ў сваім зборніку «Руки» («Ruce», 1901) праз сінекдаху і вобраз рук падкрэслівае звязанасць людзей і іх здольнасць перамагчы навалы новага стагоддзя: *Hle, v této chvíli ruce miliónů potkávají se, magický řetěz, // jenž obmyká všechny pevniny, pralesy, horstva // a přes mlčenlivé říše všech moří vzpíná se k bratrům* (Глядзі, у гэтай імгненне рукі мільёнаў сустракаюцца, магічны ланцуг, // які акружае ўсе мацерыкі, нерушы, горы, // і праз маўклівае царства ўсіх марэй падымаецца да братаў) [9, s. 16]; *A ruce naše, zapjaté v magický řetěz rukou nesčíslných, // chvějí se proudem bratrské síly, jenž do nich naráží z dalek, // stále tосnější tlakem věků* (І рукі нашыя, сплеченыя ў магічны ланцуг рук незлічоных, // дрыжаць плынню братаўскай сілы, якая да іх прыходзіць здалёк, // становячыся мацнейшай пад ціскам стагоддзя) [9, s. 18].

Вершы зборніка «Сэрца і тлум свету» падкрэсліваюць знітанасць навукова-тэхнічнага прагрэсу і гарадской тэмы. У творы «На трамвай» аўтар адзначае, што паэты неаднаразова звярталіся да падобнага спалучэння ў сваёй творчасці: *Z předměstí přeprůmyslového, které opěval // můj přítel S. K. Neumann, tamtéž bydlící, // mě vezl motorový vůz ponurou ulicí, // jak vor, jenž praskáje, se žene průrvou skal* (З прыгарада прамысловага, які апяваў // мой прыяцель С. К. Нэйман, там жа жыўчы, // мяне вёз маторны воз па цёмнай вуліцы, // як плыт, які трышчыць, імчыцца праз цяснiну скал) [6, s. 24]. Жыццё людзей з прыгарада, а таксама актыўнае тэхнічнае развіццё апісваў у перыяд пралетарскай паэзіі Я. Сэйфэрт, які быў выхадцам з беднай сям'і на ўскраіне Прагі. Адрознасць у паказе жыцця людзей з прыгарадаў бачыцца ў наступным: Нобелеўскі лаўрэат звяртае ўвагу на беднасць і галечу працоўных людзей, адчуваючы паратунак у рэвалюцыі і навуковым развіццём грамадства. Ё. Гора, у сваю чаргу, спрабуе папярэдзіць людзей пра неабходнасць памятаць аб унутраным стане чалавека, а не толькі захапляцца паскораным развіццём навакольнага свету. У вершы «Месяц» падкрэсліваецца асноўная ідэя, акрэсленая ў назве ўсяго зборніка, у супрацьстаянні пачуццяў людзей і тэхнічнага прагрэсу: *básníku, jenž na mě zapomněl // pro měsíce elektrické, // divy světa mechanické. // Vzpomínáš, vzpomínáš // tisiny času, křehké příliš, // hlubiny lásky, jemné příliš?* (паэт, які пра мяне забыўся // праз месяцы электрычныя, // дзівосы свету механічныя. // Успамінаеш, успамінаеш // ціхія месцы часу, крохкія занадта, // глыбіні кахання, мяккія занадта?) [6, s. 19]. У вершы «Душна» паэт з дапамогай эпітэтаў з адмоўнай канатацыяй перадае знішчальны ўплыў тэхнічнага развіцця: *stotisíc lidí vytrhne ruce // z ohromujícího plamene // surových strojů a bojů* (сто тысяч людзей выцягне рукі // з ашаламляльнага полымя // жорсткіх машын і боек) [6, s. 45]. У зборніку «Сэрца і тлум свету» праявілася яскравая асаблівасць паэзіі Ё. Горы пралетарскага перыяду: пісьменнік можа апісваць грозны і страшны горад, які паглынае чалавечую асобу, аднак разам з тым не пакідаць надзеі на станоўчыя змены. Даследчыца С. А. Шэрлаімава падагульняе паэзію пралетарскага перыяду пісьменніка наступным чынам: «Гора з вялікай эмацыянальнай выразнасцю ўмеў перадаць гора, адчай, скруху і ў той жа час – надзею, веру» [1, с. 99]. Выразна гэта праявілася ў вершы «Душна», дзе аўтар спадзяецца на рэвалюцыйныя падзеі, якія зменшаць згубныя наступствы прамысловага прагрэсу: *a slyšíš? slyšíš? divočina světa, // zvířené zlato, pot a prach // v postupných oblacích nad města vzlétá // a je to lítost, je to naděje, strach, // je to hrůza, zmar, krev revoluce* (і чуеш? чуеш? дзікі край свету, // узвітыя золата, пот і пыл // у паслядоўных аблоках над горадам узлетаюць // і гэты літасць, гэты надзея, страх, // гэты цяжар, крах, кроў рэвалюцыі) [6, s. 45].

У апошнім пралетарскім зборніку аўтар апісвае актыўны тэхнічны прагрэс, але з дапамогай рытарычных звароткаў і клічных сказаў з загадным ладам распавядае пра жахлівыя наступствы жыцця ў гарадскім асяроддзі: *Lokomotivy, strojírny, odepřete // třéštiti lidstvo! // Telefony, rotačky, utlkněte, // pracujte tiše!* (Лакаматывы, заводы, перастаньце // страшыць чалавецтва! // Тэлефоны, ратацыйныя машыны, замаўчыце, // працуйце цішы!) [7, s. 19]. Гэта прыводзіць да поўнай

адсутнасці міжчалавечых адносін і немагчымасці цывілізацыйнага развіцця грамадства: *Člověk člověka neslyší, // jen vraždou a pošklebkem mluví* (Чалавек чалавека не чуе, // толькі забойствам і грымасамі размаўляе) [7, s. 19].

Высновы. Ё. Гора стаў адным з яркавых прадстаўнікоў пралетарскай паэзіі ў чэшскай літаратуры. Напачатку ў паэзіі аўтара прасочваюцца ўплывы яго папярэднікаў (С. К. Нэймана, А. Савы, О. Бржэзіны). Увогуле трэба адзначыць даволі цесную сувязь творчасці паэта з нацыянальнай літаратурнай традыцыяй. Аднак паступова ў Ё. Горы фарміруецца свой уласны паэтычны стыль: спалучаюцца рэвалюцыйныя і ваенныя матывы, тэма навукова-тэхнічнага прагрэсу з гарадской тэматыкай.

Вобраз горада становіцца важным складнікам чатырох зборнікаў, напісаных у рэчышчы пралетарскай паэзіі. Ужо ў першым зборніку фарміруецца асаблівасць мастацкага почырку перыяду, якая будзе праяўляцца і ў наступных творах: горад становіцца важнай часткай развіцця тэхнічнага прагрэсу і цывілізацыйнага развіцця. Менавіта ў гарадскім асяроддзі адбываюцца тэхнічныя адкрыцці, якія паляпшаюць палажэнне ніжэйшых слаёў насельніцтва. Далей гэты матыв будзе выкарыстаны ў паэтычнай плыні, адным з прадстаўнікоў якой пазней стане Ё. Гора.

У кожным зборніку прысутнічае адметнасць, якая дазваляе казаць пра эвалюцыю гарадской тэмы ў пралетарскай паэзіі: станоўчыя адносіны да горада змяняюцца ў аўтара на адмоўнае стаўленне з-за палажэння жыхароў у зменлівым гарадскім асяроддзі. У апошнім зборніку пралетарскай скіраванасці паказана знішчэнне чалавечай асобы. Лірычны герой адчувае сябе адчужана, што гіпербалізуецца праз увядзенне змрочных матываў, звязаных з ваеннай тэматыкай. У паэтыцы дадзена асаблівасць відавочная: напачатку аўтар выкарыстоўвае клічныя сказы, сінестычныя метафары, персаніфікацыі і некаторыя іншыя сродкі мастацкай выразнасці. Паступова адбываецца пераход да вольнага верша, у якім практычна адсутнічаюць мастацкія тропы. Ё. Гора бачыць адзіны спосаб палепшыць сацыяльнае становішча бедных слаёў насельніцтва – рэвалюцыйныя змены.

Аналіз чатырох пралетарскіх зборнікаў Ё. Горы дазволіў пераканацца ў тым, што ў творчасці гэтага перыяду ствараецца абстрактны вобраз горада і мегаполіса, які паглынае чалавека ў сваім асяроддзі. Апісанне ўласна Прагі сустракаецца толькі аднойчы. Параўнанне паэзіі Ё. Горы з творчасцю іншых прадстаўнікоў чэшскай літаратуры памежжа XIX і пачатку XX стст. дапамагло вызначыць частотнасць гарадской тэмы ў гэты перыяд: у чэшскай пралетарскай паэзіі яна сустракаецца пераважна ў творчасці Я. Сэйферта і Ё. Гора; у паэзіі А. Савы тэма горада звязана з тэмай вёскі, а ў творах С. К. Нэймана і І. Волькера гарадская тэма становіцца другараднай і амаль не закранута ў галоўных зборніках.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Шерлаимова, С. А. Чешская поэзия 20–30-х гг. XX века / С. А. Шерлаимова; Ин-т славяноведения и балканистики. – М.: Наука, 1973. – 463 с.
2. Svoboda, J. Svár poezie s ideologií (k básnickému vývoji Josefa Hory) / J. Svoboda // Bohemistika. – 2008. – № 8. – S. 73–80.
3. Hora, J. Strom v květu / J. Hora; František Borový. – Praha, 1920. – 64 s.
4. Píša, A. M. Josef Hora / A. M. Píša; Vydavatelství ministerstva informací. – Praha, 1947. – 62 s.
5. Hora, J. Pracující den / J. Hora; František Borový. – Praha, 1922. – 61 s.
6. Hora, J. Srdce a vrava sveta / J. Hora; František Borový. – Praha, 1929. – 66 s.
7. Hora, J. Bouřlivé jaro / J. Hora; František Borový. – Praha, 1923. – 66 s.
8. Sova, A. Básníkově jaro / A. Sova; Aventinum. – Praha, 1921. – 90 s.
9. Březina, O. Ruce / O. Březina; Spolek výtvarných umělců Mánes. – Praha, 1929. – 58 s.

References

1. Sherlaimova S. A. *Cheshskaya poeziya XX veka 20–30 gg.* In-t slavyanovedeniya i balkanistiki. Moscow, Nauka Publ., 1973. 463 s. (in Czech).
2. Svoboda J. Svár poezie s ideologií (k básnickému vývoji Josefa Hory). *Bohemistika*, 2008, no. 8, pp. 73–80. (in Czech).

3. Hora J. *Strom v květu*. František Borový. Praha, 1920. 64 p. (in Czech).
4. Píša A. M. *Josef Hora*. Vydavatelství ministerstva informací. Praha, 1947. 62 p. (in Czech).
5. Hora J. *Pracující den*. František Borový. Praha, 1922. 61 p. (in Czech).
6. Hora J. *Srdce a vrava sveta*. František Borový. Praha, 1929. 66 p. (in Czech).
7. Hora J. *Bouřlivé jaro*. František Borový. Praha, 1923. 66 p. (in Czech).
8. Sova A. *Básnikovo jaro*. Aventinum. Praha, 1921. 90 p. (in Czech).
9. Březina O. *Ruce*. Spolek výtvarných umělců Mánes. Praha, 1929. 58 p. (in Czech).

Информация об авторе

Шлемен Юлия Александровна – аспирант, младший научный сотрудник Центра исследования старопечатных изданий и рукописей. Центральная научная библиотека им. Я. Колоса Национальной академии наук Беларуси (ул. Сурганова, 15, 220072, Минск, Республика Беларусь). E-mail: yulenska.shlemen@mail.ru.

Information about the author

Yulia A. Shlemen – Postgraduate student, Junior researcher at the Center for the Study of Old Printed Publications and Manuscripts of the Central Scientific Library named after J. Kolos of the National Academy of Sciences of Belarus (15 Surganov Str., Minsk 220072, Belarus). E-mail: yulenska.shlemen@mail.ru.